

SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ TIP MEDRESESİ VE BURADA OKUTULAN HEKİMLİĞE AİT KİTAPLAR

Complex of Sultan Bayezid II Medical School and the Medical Books Taught Here

Enver Şengül¹, Nehir Ağırseven²

¹Msc. Director of Trakya University Sultan II. Bayezid Health Museum

²Lecturer, Trakya University Sultan II. Bayezid Health Museum

ÖZET

Sultan II. Bayezid'in 1488 yılında Edirne'de yaptırdığı Darüşşifa ve Tıp Medresesi, döneminin en önemli sağlık kurumlarından biriydi. Darüşşifa kuruluşunda her türlü hastalara, daha sonraki yıllarda da sadece akıl ve ruh hastalarına şifa dağıtırken hemen yanı başında bulunan tıp medresesi ise bu hastaneye hekim yetiştirirdi. Günümüzün eğitim ve uygulama hastanelerini andıran bu kurumun medresesinde bir çoğunu Sultan II. Bayezid'in bizzat başlattığı çok önemli tıp kitapları okutulurdu ve burası çok önemli bir kütüphaneye sahipti. Zaman içinde bu kitapların büyük bir bölümü yok olup gitmiş ve çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Şu an bu medresede okutulduğu üzerindeki mühürlerle belirlenen 37 adet tıp içerikli el yazması kitap Selimiye Camii'nin bir bölümünde bulunan Yazma Eserler Kütüphanesi'nde koruma altındadır.

Anahtar Kelimeler: Edirne; Tıp; Medrese; El Yazması Eser; Sultan II. Bayezid.

ABSTRACT

The Hospital and Medical School, commissioned by Sultan Bayezid II in Edirne in 1488, was one of the most important health institutions of the period. While the hospital treated all kinds of patients during the foundation years, and only the mentally ill in the following years; the medical school adjacent to the hospital trained physicians for it. Valuable medical books, many of which were donated by Sultan Bayezid II himself, were taught at the medical school of this institution that resembles today's research and application hospitals. The medical school also had a rich library. Many of the books in the library were destroyed or disappeared in time. Only few of them have reached the present day. 37 medical manuscripts proved to be taught at this school by their seals are kept under protection in Selimiye Library of Manuscripts located in the Selimiye Complex.

Keywords: Edirne; Medical School; Manuscript; Sultan Bayezid II.

SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ TIP MEDRESESİ

Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi, külliye'nin en önemli yapılarından biri olup darüşşifanın girişinin hemen sağında bulunur¹. Diğer Selçuklu ve Osmanlı medrese planlarındaki mimari özellikler, bu medresede görülmez. Külliye'nin vakfiyelerinde bu medresenin, bir tıp medresesi olduğu konusunda ayrıntılı bir açıklama yoksa da, burayla ilgili günümüze ulaşan birçok bilgi doğrultusunda bu medresede tıp eğitiminin verildiğini söyleyebiliriz².

Bu konudaki en ayrıntılı bilgiyi yine 1652 yılında burayı gezen Evliya Çelebi şu şekilde aktarmıştır: "Medreset-ül- Etibba ve odalarında talebeler vardır ki; her biri daima **Eflatun, Sokrates, Filbos, Aristoteles, Galen, Pisagor** gibi âlimlerden bahseden olgun tabiplerdir. Her biri bir fenne yönelip hekimlik ilminde kıymetli kitaplara itibar ederek ademoğullarının derdine deva bulmaya çalışırlar."³.

Bu medresede okutulan ve medresenin tıp ile ilgisini açıkça ortaya koyan hekimliğe ait 37 adet kitap ise günümüze ulaşmış durumdadır. Bazılarını **Sultan II. Bayezid**'in kendi mührüyle bizzat başlattığı bu kitaplar şu an Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde koruma altındadır (*Resim 1a, b ve Resim 2*). Bu kitaplardan en ünlüleri "Zahire-yi Harzemşahi, Şifa al Eskam ve Deva al Alam; Kitab-el Cami-i Fil Edvîyet-ül Müfrede; Kitab-u Edeb-üt Tabib; Mala Yasa'ut Tabiba Cahlulu; Madde tül Hayat ve Gayet-el Beyan Fi Tedbir-i Beden el-İnsan"dır.

Külliye'nin medresesi, Osmanlı medreseleri arasında önem rütbesi açısından 50'lik medrese iken, 951- 1544 yılından itibaren en üst sırada olan 60'lık medreseler arasına girmiştir. **Ahmet Badi Efendi**, "Riyaz-ı Belde-i Edirne" adlı eserinde, medreseden "Çatsı taştan kubbeli olup payesi altmışlıdır. Bitişğinde bir de Darüşşifa vardır" diye bahseder. İlk müderris **Şeyh Lütfullah Zade Bahaüddin Efendi**'dir⁴.

Lokman Hekim Journal, 2012; 2 (1): 15-20

Received: 29.10.2011; Accepted: 15.11.2011

Correspondence Author: Enver Şengül, Trakya University Sultan II. Bayezid Health Museum Edirne-Türkiye.

enversengul@yahoo.com

Resim 1a. Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi

Resim 1b. Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi

Resim 2. Sağlık Müzesi'nde açılan "Kitab-ül Tabip" sergisinin afişi

Medresenin Kadrosu ve Aldıkları Ücret⁵

- 1 **Müderres** (Profesör): Tatil günleri dâhil günde 60 akçe alırdı.
- 1 **Muid** (Yardımcısı): Müderresin yardımcısıydı ve günde 7 akçe alırdı.
- 1 **Hafız-ı Kütup** (Kütüphaneci): Günde 2 akçe alırdı.
- 2 **Hizmetli**: Günde 2'şer akçe alırlardı.
- 18 **Öğrenci**: Bütün ihtiyaçları karşılanırdı ve günde 2'şer akçe alırlardı.

1516 yılının masraf defterinde külliye'nin genel giderleri arasında, yetenekli kişiler ve başarılı öğrencilere Nevruz bayramında verilmek üzere 5.000 akçe ödül konulmuştur. 1560 yılına ait günümüze ulaşan harcama listesinde, öğrencilere mutfak giderleri için külliye bütçesinden o yıl 46.000 akçe ödenek konulduğunu görmekteyiz.

KİTAPLARIN LİSTESİ⁶

1. Zahir-e-yi Harzemşahi
2. Şifa Al eskam ve deva Al Alam
3. Kitab-el Cami-i Fil Edvietet-ül Müfrede
4. Kitab-u Edep-üt Tabib
5. Mala Yasa'u 't Tabiba Cahluhu
6. Yunyet ül –Mihsalin Fi tercemet-i Tuhfet ül-Müminin
7. Ak Şemseddin – Maddet-ül Hayat
8. Aksarayı Cemaleddin Muhammed "Hall ül-Şerh ül Mucez"
9. Ali Mustafa "Rahat ün Nufus"
10. Antaki, Davud " Tezkiret-ül Davud Antaki 1.cild"
11. Antaki, Davud " Tezkiret-ül Davud Antaki 2.cild"
12. Bel Soğukluğu Hastalığı
13. Beyzade-i Rumi "Haız-ül İtidal"
14. Curcani, Zeynuttin İsmail, B.Hüseyn "Muhtasar Zahiret ül Harzemşahi"

15. Curcani, Zeynuttin İsmail, B.Hüseyin “Muhtasar Zahiret ül Harzemşahi”
16. Curcani, Zeynuttin İsmail, B.Hüseyin “Muhtasar Zahiret ül Harzemşahi”
17. Ebi-el Hasan,B.Abdullah “Sikencübin”
18. Emsati , Muzafferüddin Mahmut “Al Muncez Şerh ül Muccez”
19. “Göz Seğirmesinin Tasviri ve Hastalıkları” (Resim 3)
20. İbn Baytar Ebubekir Abdullah, “Camii Müfredat ül Edviyet”
21. İbn Baytar Ebubekir Abdullah, “Camii Müfredat ül Edviyet”
22. İbn Baytar Ebubekir Abdullah, “Camii Müfredat ül Edviyet”
23. İbni Cezle Ali Yahya, B.İsa “Minhac ül- Beyan)
24. Yakup B.İshak “ Şerh-i Külliyat il-Kanun”
25. Mehmed, Şeyh “Vak’a-i Taun”
26. Mehmed, B.Ebi Nasar “ Telvih İla Karar El-Tenkin”
27. “El Musannaf El-Kanun El-Metin”
28. Nidai, Ankaravi “ Menafi Ün Nas”
29. Risale-i Tıp El-Nebiy
30. Risale-i Tıp Nesih (Resim 4)
31. Risaletün Fit-Tıb “Kitab Min El-Tıb”
32. Salih, B.Nasrullah “Gayet ül-Beyan Fi Tedbiri Beden İl İhsan”
33. Sinaat El-Tıb
34. Tac Ür-Razi, Mahmud B.Ali “Emali ül-Irakkiye”
35. Tebziri, Ebu Sina Muzaffer, B.Emir Hac “Şerh-i İblak”
36. Tezkiret Ül-Müfide Fi’l-Muhimmat İt-Tıbbiye
37. Tıbb’ün Nebi

Resim 3. “Göz Seğirmesinin Tasviri ve Hastalıkları”

Resim 4. Risale-i Tıp Nesih

MEDRESEDE OKUTULAN VE ŞU AN SELİMİYE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN TIP KİTAPLARIN ÖNEMLİLERİ⁵

Zahire-yi Harzemşahi

Tıp tarihinin en önemli el yazması tıp eserlerinden biridir (*Resim 5*). Kitabın yazarı Cüranlı Hüseyin oğlu İsmail'dir. Kitap Ali bin Muhammed tarafından Şubat 1132 tarihinde kaleme alınmıştır.

"Zahire"nin lügat anlamı "hazine"dir. Buna göre eserin Türkçe adı "Harzemşahiler hazinesi" olarak çevrilebilir. Eser döneminin ünlü tıp eserlerinin aksine Arapça değil Farsça kaleme alınmıştır. Tıpla ilgili Farsça yazılmış ilk ansiklopedik eserdir. Zahire-yi Harzemşahi'nin Selimiye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshası Abdullah oğlu Ahmed oğlu Ali tarafından kopya edilmiştir. Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, eski 1671 ve yeni 4721 numarasında kayıtlı olup tasnif numarası 610'dur.

Kitap dıştan dışa 47.5 X 33.5 cm. boyutunda ve 0.5 cm. kalınlığındaki karton üzerine kahverengi mor arası ince deri ile kaplı bir ciltle korunmaktadır. Kitap 343 yapraktır. Sayfalar dıştan dışa 47.5 X 33 cm. olup birinci yaprağın iki yüzü, ikinci yaprağın birinci yüzü 39.5 X 26 cm. boyutundadır. Zahire'nin bütünü kendi içinde 10 kitap halinde tertip edilmiştir. Bu kitaplardan 9'u doğrudan doğruya hastalık ve sağlık ile ilgili olup 10. kitap Kırbadin veya Akrabadin yani tıbbi ilaç formülleridir.

Resim 5. Zahire-yi Harzemşahi

Şifa Al Eskam ve Deva Al Alam

Türk hekimlik tarihinde ünlü bir yeri olan Şifa kitabının yazarı üstün bir tıbbi gözlemci ve geniş bir bilgin olan değerli Türk hekimi Hacı Paşa'dır (*Resim 6a, b*). Kitap Ahmed bin Kadi tarafından kaleme alınmıştır. Dili Arapça'dır. Kütüphane'ye kayıtlı etiket numarası 894'dür. Kitap 30 X20 boyutunda ve 3 mm. enindeki kartona kahverengi ince deri kaplanmış miklaplı bir cilt ile korunmaktadır.

Kitap, krem rengi sarı parlak kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmış, metin arasındaki konu başlıklarında ve bazı kenar açıklamalarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Sayfalar 20 X 14 boyutunda bir boşluğa genellikle 33 ve bazen 34 satır üzerinden yazılmıştır.

Resim 6a. Şifa Al eskam ve deva Al Alam

Resim 6b. Şifa Al eskam ve deva Al Alam

Kitabın ana metni 402 yapraktır ve yaprakların üst sol köşelerine numara konmuştur. Bu yapraklarda bazı ilaç terkip ve formülleri (reçete örnekleri) ve kitabın fihristi yer almaktadır.

Kitap 4 makale üzerine düzenlenmiştir. Birinci makalede, genel teorik ve uygulamalı bilgiler; ikinci makalede yiyecek ve içeceklerle basit ve karma ilaçlar; üçüncü makalede, baştan ayağa kadar olan tüm organların hastalıkları ve dördüncü makalede ise tüm vücuda yaygın olan hastalıklar anlatılmıştır.

Kitab-el Cami-i Fil Edviyet-ül Müfreda

Selimiye Yazma Eserler Kitaplığı'nın eski 1649, yeni 4716 numarasına kayıtlı ve 636.8 tasnif numaralı Sultan II. Bayezid vakıfları arasında bulunmaktadır (Resim 7a, b). Kitabın yazarı Ziyaeddin Abdullah bin Mehmed el-Baytar'dır. Kitap, 28 X 17 cm. boyutunda ve 2 mm. kalınlığında, mor-kahverengi ince deri kaplı miklaplı bir ciltle korunmaktadır. Sayfaları 27 X 18 cm. olup cilt kapaklarını eninden 0.5 cm. taşmıştır.

Resim 7a. Cami-i müfredat ül Edviyet Veil-Ağziyet

Resim 7b. Cami-i müfredat ül Edviyet Veil-Ağziyet

Metinde, döneminde kullanılan tüm ilaçlar ve bunlar hakkındaki ünlü hekimlerin görüş ve bilgileri anlatılmaktadır. Adları en çok geçen hekimler şunlardır: Calinos, Dioskarides, Razi, Eşşerif, Zehravi, El-gafigi, Ebül'as, İshak bin Umran, İbni Sina, Mesih, İshak bin Süleyman ve Aristoteles. Kitap 319 yapraklı olup sayfa numarası konmamıştır.

Kitab-u Edeb-üt Tabib

Sultan II. Bayezid tarafından vakfedilen kitaplar arasındadır. Yazarı iyi bir tabip olan İshak bin Ali el Rehavi'dir, metin dili Arapça'dır. Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde eski 1658 ve yeni 4718 numara ile kayıtlı olup tasnif numarası 610'dur. Kitap, 25.5 X 17.5 boyutunda, 3 mm. kalınlığında siyaha yakın kahverengi deri kaplı bir ciltle korunmaktadır. 112 yapraklıdır.

Kitap 2 makale ve 20 babdan oluşmaktadır. Makalelerde beş duyu konuları, yiyecek-içecekler, kusmalar, uyku, nefsanî, araz, bedendeki değişmeler, kuvvetler, beden sağlığı, karaciğer, mide, dalak, mesane, göğüs konuları, hekim hasta ilişkileri, tıp sanatının şerefi, temiz ve şerefli tıp sanatının kamu önünde, devlet başkanları ve olgun kişiler yanındaki değeri ve bunlara benzer deontolojik konular ele alınmıştır.

Mala Yasa'ut Tabiba Cahlulu

Tıp dünyasında ün yapmış bu kitabın yazarı, Kebir oğlu İakabıyla tanınan İlyas oğlu İsmail oğlu Yusuf'tur (Resim 8). Kitap Türk diline aslında tabip olmayan fakat tıp ilmine büyük merakı olan Osmanlı divan-ı alisi kâtibî Abdurrahman oğlu Hasan tarafından çevrilmiştir. Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde eski 1647, yeni 4715 ve 610 tasnif numaralarıyla kayıtlıdır. 29 X 19 cm. boyutunda ve 0.5 cm. kalınlığındaki karton üzerine kahverengi deri ile kaplı bir ciltle korunmaktadır. 783 yapraktan oluşmaktadır. Yapraklar dıştan dışa 29.5 X 21 cm. boyutundadır ve karton ciltten taşmaktadır.

Resim 8. Mala Yasa'ut Tabiba Cahlulu

Resim 9. Maddetül Hayat

Maddet ül Hayat

Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nin en seçkin eserlerinden biridir (Resim 9). Fatih döneminin ünlü âlimlerinden ve Edirne Sarayı'nda da bir dönem hekimlik yapan Şeyh Akşemseddin'in eseridir. Türkçe yazılmıştır. Dışı 141x198mm., içi 86x152mm. ebatlarındadır. Yaprak sayısı 17'dir.

Gayet-el Beyan Fi Tedbir-i Beden El-İnsan

Önemli el yazması tıp eserleri arasındadır (Resim 10a, b). Salih bin Nasrullah tarafından Türkçe olarak yazılmıştır. Ebatları, dış 230x320mm., iç 164x253mm. şeklindedir. Yaprak sayısı 231'dir.

Resim 10a, b. Gayet ül-Beyan Fi Tedbiri Beden il İhsan"

Resim 10a, b. Gayet ül-Beyan Fi Tedbiri Beden il İhsan"

KAYNAKLAR

1. Şehsuvaroğlu N. B. Edirne II. Bayezid Darüşşifası, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara TTK. Yayınları. 1963.
2. Demiralp Y. Erken Dönem Osmanlı Medreseleri. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1999.
3. Evliya Çelebi. Seyahatname. Sadeleştiren: Danışman Z. Yeni Baskı. Cilt 6, s.21. 1979
4. Osman R. Edirne Rehnüması. Yayınlayan R. Kazancıgil. Edirne: Edirne Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları. 1994
5. Kazancıgil R. Sultan II. Bayezid Külliyesi, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları. 1997.
6. Kazancıgil R. Sultan II. Bayezid Tıp Medresesi'nde Okutulan El Yazması Tıp Eserleri. Edirne. 1997.